

Попандопуло З.Х.

Запорожский краеведческий музей, г. Запорожье

Охранные исследования грунтового могильника у с. Скельки

Попандопуло З.Х. Охоронні дослідження грунтового могильника біля с. Скельки. На території цього грунтового скифського могильника

досліджено п'ять поховань і три господарських ями синхронні з могильником, а також тризна з кістками коней і панцирами трьох черепах.

Археологическая экспедиция Запорожского краеведческого музея под руководством автора продолжала спасательные работы на скифском грунтовом могильнике у с. Скельки Васильевского р-на Запорожской обл. На исследования были выделены 90 гривен бюджетных ассигнований, остальная сумма на затраты экспедиции собрана самими ее участниками.

В 1999 г. исследовано 97 м² площади могильника, где обнаружено пять погребений и три хозяйственных ямы, одновременные могильнику, а также тризна с костями лошадей и панцирами трех черепах. Четыре погребения были совершены в простых ямах, одно - парное - в подбое, перекрытом камнем. Два погребения были безынвентарными. В трех захоронениях инвентарь был представлен лепными усеченноконической формы пряслицами, железными ножами, браслетами из бусин и бронзовой проволоки и мелким бисером.

Еще одно погребение было зачищено в береговом обрыве возле лагеря экспедиции, в урочище Басанька. Оно залегало на глубине 3,5 м от уровня современной поверхности и во время высокой воды задисалось. Часть черепа и позвонки были разрушены. Погребенный лежал скрещено, головой на восток, инвентарь отсутствовал. Предварительная датировка - энеолит.

Потехіна І.Д., Козак О.Д.

Институт археологии НАН Украины, м. Київ

Краниологічні та палеопатологічні дослідження поховань

Успенського собору Києво-Печерської Лаври

Потехина І.Д., Козак О.Д. Краниологические и палеопатологические исследования погребений Успенского собора Киево-Печерской Лавры. Антропологические исследования погребений в саркофагах и склепах Успенского собора начались весной 1998 г. Всего в 1998-1999 гг. обработано 118 скелетов, среди которых - 71 мужских, 27 женских и 20 детских. Погребенные в Сободе принадлежали к элите общества. Это были члены княжеских фамилий, в том числе киевские князья

Олельковичи, и также выдающиеся деятели православной церкви и другие исторические личности. Для людей, погребенных в Успенском Сободе были характерны болезни опорно-двигательной системы а также болезни наследственного характера. Хронические инфекционные болезни, как и болезни зубов достаточно редки. Много травм разной локализации. Есть следы хирургического вмешательства.

Антропологічні дослідження поховань у саркофагах та склепах Успенського собору розпочалися навесні 1998 року. Оскільки під час відновлювальних робіт в Успенському соборі було вирішено тимчасово вилучити кісткові рештки з метою їх майбутнього перепоховання, з'явилася можливість їх упорядкування та наукового вивчення. Більшість поховань було потривожено, анатомічний порядок скелетів порушений, багато кісток пошкоджено чи взагалі втрачено, оскільки протягом століть в храмі неодноразово змінювався рівень підлоги, прокладались різні комунікаційні мережі. В руки антропологів потрапила велика кількість цінного матеріалу з поховальних споруд різного типу та часу, які було відкрито на декількох ділянках території Собору. Всього у 1998-1999 роках нами було виявлено та опрацьовано 118 скелетів, серед них 71 чоловічих, 27 жіночих та 20 дитячих.

Поховані у Соборі належали до еліти суспільства. Це були члени княжих родин, в тому числі київські князі Олельковичі, а також видатні діячі православної церкви минулих століть та інші відомі історичні особи.

Особливий інтерес представляють основні поховання саркофагів у давньоруському нартексі собору. Захоронені в них люди характеризуються європеїдним комплексом ознак. Це були високорослі люди, добре розвинені фізично, що належали до північної гілки європеїдів. Найбільш повно представлений череп з четвертого саркофагу, якому властиві доліхокранія, виражене профілювання обличчя, сильне виступання носа, високе перенісся, відноситься до дунайсько-дніпровського типу середньовічних слов'ян, що був розповсюджений на Правобережній Україні, в південній Білорусії та східній Прибалтиці.

Дослідження патологічних змін на кістках з основних поховань показало відсутність тяжких інфекційних хвороб, незначні зміни зубної системи, що є свідченням збалансованого харчування, високих захисних сил організму та хорошого здоров'я. Численні загострені травми, характер розви-

тку м'язового рельєфа у чоловіків, а також сліди насильницької смерті, дають нам можливість зробити припущення про їх активну військову діяльність.

Наявність деяких генетично обумовлених аномалій свідчить про родинні зв'язки серед похованих. Особливо чітко генетичні зв'язки простежуються на скелетах у скупченні кісток біля північно-західного кута Собору, яке, являє собою залишки зруйнованого родинного склепу. Тут, зокрема, виявлені чотири чоловічі черепи з досить своєрідним комплексом краніологічних ознак. Вони характеризуються вираженою брахікранією: черепний індекс коливається від 82.9 до 89.2 і в середньому становить 86.6. Діаметр вилиць помірний, а обличчя досить добре профільоване у горизонтальній площині, ніс дуже сильно виступає. Такий расовий комплекс не є характерним для місцевого слов'янського населення і, скоріше, нагадує риси представників степових тюркських племен, але в дещо пом'якшеному, змішаному вигляді. Степовий краніологічний компонент був також виділений у лаврській серії черепів XIII ст. В. Дяченком. Окрім спільного расового типу, вказаним черепам властиві надзвичайна масивність та рання облітерація швів, що є наслідком спадкових особливостей ендокринної формули. Іншим типом, представленим серед похованих у Соборі, був південноєвропейський (середземноморський), причому тут виявлено два його різновиди: доліхокранний та брахікранний (або понтійський, за класифікацією В. Бунака та Т. Трофимової).

Захворювання зубної системи (карієс, пародонтоз та абсцеси) траплялися досить рідко. У кількох випадках були помічені сліди штучного видалення зубів. При Києво-Печерській Лаврі, як відомо, існувала лікарня, де розвивалося декілька напрямків медицини: хірургія (видалення стріл, лікування виразок, застосовувались ортопедичні прийоми, масаж), внутрішнє призначення ліків та дієтика. Традиції лікування тут сягають XI-XII сторіччя, коли в монастирі лікували хворих лечьці Агапіт, Даміан, Вірменін та інші. Цілком імовірно, що серед похованих у Соборі були пацієнти лаврських лікарів. Про застосування хірургічних прийомів лікування свідчать знайдені нами два випадки трепанації. На обох черепах трепанації були зроблені методом вискоблювання. Місця розташування отворів та ідентичність форми та розмірів є свідомством того, що операції були зроблені одним майстром, або майстрами, що належали до однієї лікувальної школи.

Багато з похованих в Успенському соборі мали захворювання хребта - остеохондроз, сколіоз, хрищові грижі (наслідки фізичних перенавантажень) та інше. Артрити периферичних суглобів були властиві здебільшого людям старшого віку. Серед травм часто траплялися загоєні переломи плечових, променевих кісток та ключиць а також вдавнені переломи кісток черепа та рублені рани.

Хронічні інфекційні хвороби теж зазвичай залишають сліди на кістках. Крім кістково-суглобового туберкульозу ми знайшли і сліди трепанематозної інфекції (сифілісу) та декілька випадків неспецифічних інфекцій.

Дуже цікавим є поховання чоловіка 40-55 років, умовно назване нами "похованням палітурника" з огляду на специфічні зміни на зубах, пов'язані, ймовірно, з професійною діяльністю.

В цілому для людей, похованих в Успенському Соборі, були характерні хвороби опорно-рухової системи, пов'язані з фізичними перенавантаженнями, а також захворювання спадкової природи. Хронічні інфекційні захворювання, як і хвороби зубів, достатньо рідкі. Значною є кількість травм різної локалізації. Знайдено також сліди хірургічного втручання.

Редина Е., Хохоровски Я.,

Носова Л., Папучи-Владыко Е.

*Одесский археологический музей НАН Украины, г.Одесса,
Институт археологии Ягеллонского университета, г.Краков*

Исследование античного поселения и могильника у с. Кошары

Редина Е., Хохоровски Я., Носова Л., Папучи-Владыко Е. Дослідження античного поселення і могильника біля с. Кошари. Розкопки проводилися на декількох ділянках - розкопки III і

IV, зольник, а також на території могильника. Комплекс пам'яток датується початком IV - початком III ст. до н.е. і відображає відносини грецького і варварського населення.

В 1999 году были продолжены комплексные охранно-научные исследования античного поселения и могильника у с. Кошары, расположенного на правом берегу Тилигульского лимана. Работы проводились совместной украинско-польской археологической экспедицией Института археологии Ягеллонского университета (г.Краков) и Одесского археологического музея НАН Украины при поддержке Управления охраны объектов культурного наследия Одесской обл. гос. администрации.